

MICHAEL MEIER-BRÜGGER. *Griechische Sprachwissenschaft I–II*, Sammlung Göschen, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1992, I стр. 170, II стр. 133, 12.

Со напредокот на науката за античката цивилизација и култура едицијата Sammlung Göschen постојано ги подновува и подобрува прирачниците по одделни дисциплини од класичните студии. Со двотомниот прирачник на М. Meier-Brügger (М.-Br.) грчкото јазикознание доби најсовремено раководство за историјата и историската граматика на грчкиот јазик.

Во последниве 70 години библиотеката Sammlung Göschen издаде три вакви прирачници: *Historische griechische Sprachwissenschaft I–IV* на Е. Kieckers во 1925–26 (*Фонолозија*, *Морфолозија* и два тома *Синтакса*); *Griechische Sprachwissenschaft I* на W. Brandenstein во 1954, *Увод*, *Фонолозија*, *Етимологија* (сп. рецензија од потпишаниот во Ж.А. 5, 1955, стр. 195–197), *II Зборообразување и Морфолозија* во 1959 и *III Синтакса* во 1966. Замената на прирачникот од Бранденштајн му била понудена од издавачот во 1985 на пок. професор по грчко и индоевропско јазикознание на Универзитетот во Цирих Е. Risch. Но во 1987 год. тој му ја отстапил обврската на својот ученик и асистент М. Meier-Brügger, за што овој во Предговорот му изразува голема благодарност, додавајќи дека многу профитирал од предавањата и белешките на својот професор, чие име со респект често го споменува во текстот низ целата книга.

Во I том, по краткиот Предговор, каде што авторот им изразува благодарност и на други лица за укажаната помош во подготвувањето на оваа книга и упатствата како да се служи читателот со неа, следи долг список на скратеници. Прво се даваат објаснувања за транскрипциите од различните и.-е. писма. Микенските слоговни знаци ги предава на ист начин како и неговиот професор (сп. *Wbd*² VI), т.е. со гласовната вредност, а не со бројки, на пр. *ha* за a_2 , *ai* за a_3 и др. Потоа се дава опширна библиографија со скратеници (15–38 стр.) и рецензии на библиографските единици. Но тоа е само еден мал избор од литературата. За секое одделно јазично прашање во книгата се додаваат многубројни референци (прво општи, потоа деталирани) и од друга најнова литература. Тие референци се така наместо вклопени во текстот, што ја прават оваа книга вистинско библиографско раководство за грчкото јазикознание. Во тоа е и нејзината најголема вредност.

Uvogoii (стр. 39–94) го започнува со библиографски податоци за општата и.-е. лингвистика, а во центарот на вниманието му е грчкиот јазик, чија историја овде се проследува од самите почетоци. Се набројуваат директните извори на најстарите грчки писмени споменици, на прво место микенските плочки, пишувани со линеарно Бе писмо. Дешифрирањето на ова писмо е од големо значење за историјата на грчкиот јазик. Додека порано таа започнуваше со хомерските текстови, кои до пред 40 години се сметаа за најстари, сега стана историски и периодот околу 500 години пред Хомер. Не случајно на микенскиот овде му е посветено многу простор и внимание.

Грчкиот јазик е претставен според најсовремените научни сознанија од три аспекта: а. историски развој, б. граматичка структура и в. споредба со другите и.-е. јазици. Спомнати се и постари трудови со различни

теории за генезата на грчкиот јазик. Но не се споделува тезата за доселувањето на грчките племиња во три сукцесивни брана (за време на еден долг период од 800 години), со што се објаснуваа и трите основни грчки дијалекти: јонски, ајолски и дорски. До 60-те години оваа теза беше суверена и безрезервно прифатена од класичните филолози. Новооткриениот микенски грчки, меѓутоа, фрли нова светлина врз ова многу важно прашање од историјата на грчкиот јазик. На IV микенолошки колоквиум во Кембриџ проф. E. Risch аргументирано укажа дека во микенско време се употребувале два дијалекта: а. „*muscénien normal*“ на дворската аристократија со наставката *-e* за дат. синг. од консонантските основи и формите *pe-to*, *ti-mi-ti-ja* и б. „*muscénien spécial*“ со дат. наставка *-i* и формите *pe-ma*, *te-mi-ti-ja* – на пониските социјални слоеви. Подоцна J. Chadwick уште поконкретно установи дека дијалектот „*muscénien spécial*“, според него „субстандарден“ бил дорски, бидејќи таму нема асибилација на *ti* во *si*, како во дорскиот, со што е направена беспредметна тезата на Kretschmer за сукцесивното доселување на грчки племиња во текот еден така долг период на време. Грчкиот не бил формиран надвор од Грција. И авторот на оваа книга (M. Вг.) прифаќа дека грчката етногенеза треба да се бара околу 2000 година пред Хр. кога извесни и.-е. племиња, „протогрчки“ се доселиле на грчко тло, а од мешавината на нивниот јазик со јазикот на затеченото старобалканско население овде се развил и грчкиот јазик.

Предисторијата на грчкиот може да се следи до извесна мера преку индиректни извори со помошта на компаративниот метод. M. Вг. тоа го илустрира со и.-е. паралели, на пр. грч. *έχω*, ст.инд. *sáha-* од и.-е. **seg^h-e/o-*, или мик. *ra-wa-ke-ta /lāwāgetās/*, *wa-na-ka /wanax/* : ст. фриг. *lavagtaei*, *vanaktei* и др.

Историскиот развој на грчкиот го проследува преку неколку периоди:

а. Микенски (XIV–XII век), којшто се наоѓал во контакт со минојската култура, а оваа укажала силно влијание врз микенските дворци. Како што спомнавме на микенскиот овде му е посветено многу простор. Паралелно со наследените јазични особености овде се разгледуваат и заемки од соседните малоазиски и семитски јазици, со кои грчкиот бил во контакт.

б. Темен век (1.200–750), кога настанале големи промени: микенските дворци биле разрушени, писмото заборавено, Дорците, чие присуство се забележува и во претходниот период, проникнуваат кон југоисток на Додеканезите и малоазискиот брег. Со извонредна концизност и прегледност се изложени дијалектните разлики преку временските адверби, јон.-ат. *-τε*, ајол. *-τα* и западногрчото *-κα*.

в. Преткласичен, архајски период (750–450) со раноалфабетско писмо и засилена колонизација, при која грчкиот јазик се ширел уште подалеку по црноморскиот, јадранскиот и медитеранскиот брег. Овде посебно се нагласуваат локалните грчки азбуки, како и фактот дека и покрај големата дијалектна расцепканост се забележува структуралното единство на грчкиот јазик на сите нивоа.

г. Класична епоха, хеленистички којнè, византиски грчки (550–1453) и од околу 1800 – новогрчки. Овој е извонредно долг период, но во исто време и најразвиен досега, па авторот имал задача само да упатува на соодветна литература.

На прв поглед паѓа в очи големата разлика во распоредот на историскиот и граматичкиот материјал на оваа книга во споредба со претходните прирачници од ваков вид. Додека порано граматичарите веднаш по уводот започнуваа со фонологијата, современата лингвистичка наука му приоѓа на јазикот како на едно комплексно и интегрално цело – единство во многуобразноста и многуобразност во единството, кое најјасно се одразува во синтаксата на речениците. Затоа и овде М.-Вг. веднаш по Уводот ја разгледува синтаксата од историски аспект.

Одделот за *Синтаксата* (стр. 95–170), по обилната библиографија, содржи прво општа дефиниција на синтаксата, диференцирана од реториката и стилистиката. Повеќе внимание му е посветено на глаголниот и именскиот систем во интеракција со структурата на реченицата. Како синтаксички средства ги разгледува флексите, туѓите зборови, редот на зборовите, акцентот, интонацијата, сандхи во реченицата, а посебно внимание им е обрнато и на партикулите. Сосема накратко се засега прашањето за дијатезата (залогот), како и проблематиката околу опозицијата меѓу активот и пасивот, одн. медијот. Повеќе внимание им е посветено на категориите: начин, време, аспект и функциите што ги извршуваат нивните форми. На ист начин се обработени и номиналните реченици со именка, придавка, замена и број, како и категориите: род, број, член и особено падеж, неговата употреба (со и без предлози) и рекција со промените во значењата. Последниот пододдел се однесува за структурата на комплексните реченици, партиципски конструкции, проширувања со паратакси и различните видови на хипотакси. Јазикот се третира како органска целина, од која преку анализа се оди кон деловите и деталите.

П-от том започнува со одделот за *Лексиката и зборобразувањето* (стр. 7–44). Оваа материја, често интерпретирана и од неговиот професор, овде е мошне прегледно и интересно изложена. *Зборот* е најважниот елемент на јазикот. Да збороваш, значи да употребуваш зборови. Неправилната употреба во флексијата е помала грешка, отколку – онаа на зборовите, на пр. замена на Feind, наместо Freund и сл., кога разбирањето би било невозможно. Зборовите му припаѓаат на контекстот. Речниците вештачки ги подредуваат нив изолирано од фразата која е, всушност, природна средина во која тие се живи како риби во вода. Затоа и во капиталниот *Речник на раногрчкиот еџос* (*LfgRE*), чиј одговорен уредник почнувајќи од XII том (1987 год.) наваму е авторот на оваа книга, зборовите се интерпретирани во врска со контекстот и проследени низ сите периоди од историјата на грчкиот јазик.

Нема прост збор. И во најмалиот има различни елементи: фонетски, фонолошки, морфолошки, лексички (наследени или позајмени), синтаксички, стилистички и може да биде анализиран од аспект на сите нив. За илустрација дава неколку школски примери на таква анализа: на пр. ῥήτορικός, номинална основа, изведена со посесивниот суфикс -ικό и морфемата -ς од ῥήτωρ, еден πομπή agentis, а овој од вербалниот корен ῥή- (+-тор) < **urH*₁- 'зборува', сп. фут. во аблаут ἐρῶ < **urH*₁-.

Разгледувајќи ја така синхрониската организација на зборот со неговите компоненти и дијахрониските морфолошки, етимолошки и семантички промени, авторот дава преглед на различните суфикси. Семантичкото ниво е особено многу сложено. Секоја семантичка компонента останува во рамките на зборовното поле. Покрај основното значење секој збор содржи додатни конотации: индивидуални (емотивни), стилски,

регионални, поетски и др. Лексичкиот фонд на секој јазик е подложен на постојана флукуација. Од една страна неговиот надворешен вид може да биде променет, а од друга неговото значење може да се стесни или прошири. Во најголема мера лексичкиот фонд е наследен, потоа збогатен преку внатрешен развој, а освен тоа има и еден помал дел на заемки од други јазици со кои доаѓал во контакт. Надворешното влијание во зборообразувањето, како и во синтаксата, е резултат на јазични интерференции. Суфиксот *-eus* е туѓ, но во грчкиот станал продуктивен.

Јазикот во сите свои сегменти, па и во лексиката, со текот на времето подлежи на промени. Така, мик. *qa-si-re-u* /g^h*asi/leus*/ означувал 'локален функционер', а *wa-na-ka* /wanax/ 'суверен'. Во помикенско време, меѓутоа, βασιλεύς станал суверен, а γάναξ на островот Родос означувал роднина на кралот.

Освен суфиксалниот систем за изведување зборови, важна улога игра и акцентот. Така τροχός е еден *nomen agentis*, а δρόμος – *nomen actionis*.

Сложенките, кои потекнуваат уште од прединдоевропско време, овде се изложени концизно и мошне прегледно: номиналните, главно, како посесивни, а вербалните – детерминативни. Посесивните сложеници имаат многубројни подгрупи, кои се овде илустрирани со примери, главно, од микенскиот. Препозиционалните сложеници стојат најблиску до посесивните.

Спојниот вокал во микенскиот не се јавува, освен можеби во ретки случаи. И кај Хомер има примери на сложеници без споен вокал, сп. μελαν-χροίης 'оној што има темна кожа', наспроти класичногрчкото μελανό-χροος, Хом. αἴπλος, мик. *ai-ki-pa-ta* /aigi-pāstūs/ 'козар' со споен вокал, сп. уште *ko-to-no-o-ko* 'сопственик на *ktoinā*'.

На крајот авторот ги дискутира личните имиња чииј избор зависи од различни фактори: семејна традиција, волја на родителите, помодарство, локални обичаи, физички особености, разни временски и просторни определби, околности при раѓањето и др. Забележува дека уште од прединдоевропско време личното име било придружувано од патронимик, што се среќава и во микенскиот, сп. *ro-u-ko ku-sa-me-ni-jo*, со патронимски посесивен суфикс *-ijos*, како во ајолскиот. Суфиксот *-iðης*, мошне чест во атичкиот, не се среќава во микенскиот. И во овој оддел за секое прашање читателот се упатува на поопширна литература.

Морфологијата (стр. 45–98) е изложена по истиот редослед како и во *Синтаксата*: прво глаголи, па именски основи (со посебен осврт кон формирањето на ж. р. на придавките, за што се зборува и во одделот за *Лексиката и зборообразувањето*), потоа заменки и броеви. Овде се разгледуваат формите од конјугацијата и деклинацијата, а во синтаксата – нивните функции. Начинот на излагањето како и во другите делови на книгата е, главно, преку прецизни дефиниции и табеларни прегледи со изобилство на библиографски референци за секое прашање. Така е изложен и материјалот на *Фонологијата* (стр. 99–119) на уште помал простор, само на 20 страници. Бидејќи досега морфологијата и фонетиката на грчкиот јазик биле детално обработувани како од синхрониска така и од дијахрониска страна, авторот не сметал за потребно да го повторува сето тоа, а само да го вклопи во морфолошкиот и фонолошкиот систем материјалот од микенскиот грчки и да укаже со многубројни белешки на поранешните трудови.

Токму тоа изобилство на библиографски податоци, поврзани со овде третираните проблеми, придонесува оваа мала по обем и формат, а содржински богата книга да стане настолно раководство за грчкото јазикознание. Деталниот индекс, предметен и на зборови (микенски и алфабетски грчки) на крајот во голема мера го олеснува служењето со неа. Наменета е пред сè за класични филолози што го изучуваат грчкиот јазик, но од интерес е и за поширок круг на индоевропеисти. Посебно е корисна за микенолози.

Микенскиот јазичен слој влегува во сите области на граматичката структура на грчкиот јазик. Само во синтаксата микенскиот удел е поскромнен, зашто линеарните Бе текстови, пишувани со лапидарен стил, немаат некоја посложена синтакса. Сепак, предлозите и функциите на падежите во овие текстови се земени под внимание, зашто исполнуваат важни синтаксички функции. Инаку одделите за лексиката, морфологијата и фонологијата се збогатени со нов материјал кој досега не влегувал во прирачници од ваков вид. Бидејќи микенскиот јазичен материјал не е даден изолирано, а е вклопен органски во контекстот со помикенскиот грчки, тој претставува неразделна компонента во историскиот развој на грчкиот и на поширок и.-е. план. Особено е значаен придонесот на микенскиот во доменот на грчката етимологија, каде што во етимолошките речници на грчкиот веќе се извршени повеќе корекции на поранешни претпоставки, особено во спорните случаи дали имало или не дигама и лабиовелар.

Поради сето тоа треба со задоволство да се поздрави појавата на вака драгоцен прирачник и да му се честита на авторот за успешно извршената задача која обично им се доверува на најавторитетни класични филолози.

П. Хр. Илиевски,
Кеј „13 ноември“, 20, Скопје.

M. J. OSBORNE – S. G. BYRNE, *A Lexicon of Greek Personal Names II*, ATTICA, The British Academy, Clarendon Press, Oxford 1994, XXI + 510, 4⁰.¹

Во рамките на меѓународниот проект *A Lexicon of Greek Personal Names* под покровителство на Британската академија и главно уредништво на чело со P. Fraser од Oxford, излезе и II-от том на оваа капитална шест-томна едиција, подготвен од M. J. Osborne и S. G. Byrne. Тој содржи комплетен преглед (име, место и време на живеење, професија, ако е позната, и други просопографски генералии) на секое лице што може да се идентификува како жител на античка Атина од литературни извори, натписи, папируси, вази, монети и други предмети. Податоците за жителите на Атина во античко време се, главно, од епиграфска природа, а тоа особено се однесува за хеленистичкиот и римскиот период, за кој

¹ Сметам за потребно и од ова место да ѝ искажам искрена благодарност на Проф. Anna Morpurgo-Davies за љубезноста што ме снабди со оваа драгоцената книга.